

Konflikty etniczne w południowym Kirgistanie – w poszukiwaniu prawomocnych narracji na ich temat

MARCIN KOTRAS
UNIwersYTET ŁÓDZKI

SEZIM TURDUBAJEWA
NARODOWA AKADEMIA NAUK, BISHKEK, KIRGISTAN

Abstrakt

Artykuł dotyczy wydarzeń w Kirgistanie, które miały miejsce w 1990 i 2010 roku. Doszło wtedy do starć między Kirgizami i Uzbekami, w wyniku których zginęły tysiące osób. Analizując przekazy medialne poświęcone tym wydarzeniom, odnosząc się także do dyskursu akademickiego, poszukujemy sposobów tłumaczenia oraz narracji dotyczących przyczyn i atrybucji odpowiedzialności dotyczących wspomnianych konfliktów. Zestawiając ze sobą relacje medialne o różnym charakterze, próbujemy ustalić, czy można mówić o uzgodnionych i prawomocnych sposobach opisu konfliktów etnicznych w Kirgistanie, które miałyby w dyskursie publicznym dominującą pozycję.

Słowa kluczowe:

stosunki międzyetniczne, konflikt, Kirgistan, przekazy medialne, analiza ramowa, narracje.

W państwie wielonarodowym stosunki międzyetniczne i dotyczące ich regulacje są jednymi z najważniejszych obszarów funkcjonowania państwa. Zakres tej problematyki odnosi się do interakcji narodów, grup etnicznych i ludów żyjących w tym samym państwie lub na wydzielonym obszarze kontynentu (np. w Azji Środkowej) oraz do tego, jak ich charakter wpływa na funkcjonowanie społeczeństwa i reprodukcję ładu społecznego (w tym funkcjonowanie instytucji państwowych często w warunkach niestabilnej demokracji). Ważną rolę w tym procesie odgrywają też media relacjonujące przebieg relacji międzyetnicznych w państwie oraz wskazujące na przyczyny i konsekwencje konfliktów między reprezentantami poszczególnych grup etnicznych.

Tego typu problemy dotyczą leżącego w Azji Środkowej Kirgistanu, którego struktura społeczna jest w wysokim stopniu etnicznie zróżnicowana. W 2021 roku w kraju tym mieszkało 6 636 803 mln ludzi¹, a zdecydowanie najliczniejszą grupą byli Kirgizi (4 896 182) stanowiący ponad trzy czwarte populacji (73,77%). Ich liczba w porównaniu z 1999 r. wzrosła o 1 mln 768 tys. osób, co pokazuje dużą dynamikę przemian etnicznego składu tego społeczeństwa. Największą mniejszością etniczną mieszkającą na tym terenie przed 1989 rokiem byli Rosjanie (wówczas była to jedna z republik należąca do ZSRR), ale od 1999 r. ich liczebność zmniejszyła się o połowę. W 2021 roku Rosjanie stanowili tylko 5,14% ogółu ludności z populacją 341 351 osób (przed 1989 rokiem było to około 700 tysięcy). Według danych Departamentu Migracji w latach 1990–2001 odpływ ludności z Republiki

Kirgiskiej wyniósł około 450 tys., a mobilność migracyjna ludności rosyjskiej była w tym czasie na tym terenie jedną z najwyższych (Elebaeva, 2011). Czterokrotnie w tym okresie zmniejszyła się również liczba Ukraińców i obecnie ich liczba to jedynie 9243 osoby. Aktualnie największą mniejszością narodową Republiki Kirgiskiej są Uzbegy i w 2021 r., mieszkało ich w Kirgistanie 985 358 tys., co stanowi blisko 15% całej populacji, a zestawienie tych danych z liczbami z roku 1999 pokazuje wzrost ich liczebności o 320 408 osób.

Wieloetniczność i złożony charakter etniczny tej części Azji można uznać za immanentne cechy tamtejszych społeczeństw. Narody, które żyły i żyją na terenach obecnego Kirgistanu można podzielić na trzy grupy w zależności od analizowanego okresu i historycznych okoliczności ich pojawienia się na tym terytorium (https://kghistory.akipress.org/unews/un_post:16264). Byłyby to zatem:

1. narody, które tradycyjnie przebywały na tym terenie i na większym obszarze byłego Turkiestanu: Kirgizi, Kazachowie, Uzbegy i Tadźycy, a także Ujgurzy, Dunganie i Kałmucy z Chińskiego Turkiestanu,
2. narody, które przybyły na fali carskiej kolonizacji i przesiedleń na początku okresu sowieckiego, a także ewakuowane podczas II wojny światowej z terenów okupowanych przez Niemców: Rosjanie, Ukraińcy, Białorusini, Niemcy, Żydzi, ludy tureckie i ugrofińskie (Tatarzy, Baszkirzy, Czuwasze, Mordwa),
3. narody deportowane do Azji Środkowej przed i podczas II wojny światowej z Dalekiego Wschodu i południowego regionu Wołgi, wybrzeża Kaspijskiego i Kaukazu: Koreańczycy, Niemcy, Czeczeni, Ingusze, ludy bałkańskie, Karaczajowie, Tatarzy krymscy, Turcy meschetyńscy, Kurdowie, Azerowie, a także inne grupy etniczne deportowane do Azji Środkowej z Zakaukazia w 1940 roku.

Różnorodność etniczna i towarzyszące jej procesy migracyjne stały się relewantnymi kwestiami społecznymi i politycznymi w Kirgistanie dopiero pod koniec lat 80. XX wieku, co było związane z demontażem dotychczasowej struktury politycznej i społecznej na tym obszarze. Był to bowiem okres rozpadu Związku Radzieckiego, kiedy to zaczęły ujawniać się istotne problemy społeczno-gospodarcze w zasadzie we wszystkich byłych republikach wchodzących w skład upadającego państwa, w tym także w Republice Kirgiskiej. Jednocześnie towarzyszył temu wzrost świadomości narodowej, co często przejawiało się w postaci narastających tendencji nacjonalistycznych, które nie miały wyłącznie charakteru afirmacyjnego, ale były również próbą zaznaczenia swej odrębności etnicznej i rekonstrukcji polityki historycznej w taki sposób, aby przy pomocy politycznych inicjatyw zaznaczyć dominującą rolę narodu większościowego (tytularnego) zarówno w kulturze, jak też w kształtujących się instytucjach politycznych państwa. W tamtym czasie dochodziło również do nasilenia starć międzyetnicznych między ludnością zamieszkującą Azję Środkową, które niekiedy przybierały skrajną formę, jak w przypadku wydarzeń w Osz w lecie 1990 roku².

Relacje między wiodącymi grupami etnicznymi (Kirgizami, Uzbekami, Rosjanami) miały swoją specyfikę w różnych okresach niepodległości Republiki Kirgiskiej. Wynikało to między innymi z procesów migracyjnych i zmian w liczebności poszczególnych grup, co obrazowało zwiększanie się procentowego udziału kirgiskich i uzbeckich grup etnicznych w społeczeństwie (Elebaeva, 2011).

Południe państwa, czyli obszar graniczny między Uzbekistanem, Kirgistanem i Tadżykistanem był miejscem częstych konfliktów etnicznych, a w szczególności dotyczyło

to Doliny Fergańskiej. Od czasów starożytnych po współczesność dolina była miejscem egzystencji i rozwoju dla różnych cywilizacji³. Jednocześnie zawsze istniał tam węzeł różnych problemów, sprzeczności i konfliktów między mieszkającymi tam grupami etnicznymi, co było związane z procesami demograficznymi na tym obszarze. Obecnie pod względem gęstości zaludnienia (425 osób na 1 km²) dolina zajmuje jedno z pierwszych miejsc w przestrzeni postsowieckiej (na tym obszarze mieszka ponad 10 mln ludzi). Jednocześnie tereny te charakteryzuje niedorozwój infrastruktury gospodarczej, ograniczone zasoby ziemi i wody, masowe bezrobocie oraz wzrost ekstremizmu religijnego, wszystko to razem stanowi potencjalne źródło konfliktów międzyetnicznych.

Południe Kirgistanu ma swoje charakterystyczne cechy wynikające również ze specyfiki rozwoju kulturowego tych obszarów na przestrzeni wieków. W XVIII i XIX wieku dorzecze Fergany było rdzeniem Chanatu Kokandzkiego (chanat był wschodnią formą monarchii, na czele której stał chan), który opierał się na ponad dziesięciu grupach etnicznych mówiących po turecku oraz perskojęzycznych, podobnych do siebie pod względem języka, religii i kultury. Od połowy XIX wieku następowała stopniowa kolonizacja terenów leżących w Azji Środkowej (w tym będących częścią Chanatu kokandzkiego) przez Imperium Rosyjskie. Trwająca w tym czasie konfrontacja Kirgizów z Chanatem Kokandzkim wpłynęła na skłonność Kirgizów do współpracy z Rosją i zacieśniania z nią więzi. Wewnętrzne niepokoje i bunty oraz przede wszystkim ekspansywna polityka Rosji

1 Prezentowane dane odnoszące się do liczby mieszkańców, jej zmian w czasie oraz procentowego udziału w populacji poszczególnych grup etnicznych pochodzą z danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Kirgiskiej (<http://www.stat.kg/en/statistics/naselenie/>).

2 Wydarzenia te zostaną opisane w dalszej części artykułu.

3 Zaklyucheniye Natsional'noy komissii po vsestoronnemu izucheniyu prichin, posledstviy i vyrabotke rekomendatsiy po tragicheskim sobytiyam, proizoshedshim na yuge respubliki v iyune 2010 goda. www.akipress.kg (Wnioski Krajowej Komisji do kompleksowego zbadania przyczyn, skutków i opracowania zaleceń w sprawie tragicznych wydarzeń, które miały miejsce na południu republiki w czerwcu 2010 r.)

doprowadziły w rezultacie do obalenia chanatu i przyłączenia jego ziem do Rosji. W 1876 roku doszło do przekształcenia zamieszkałych przez Kirgizów terenów w obwód Fergański stanowiący część Turkiestańskiego Generalnego Gubernatorstwa. Turkiestan od dawna był kolonialną placówką, odizolowaną od stolicy w Petersburgu, ale pojawienie się kolei na przełomie XIX i XX wieku przyczyniło się do intensyfikacji procesów migracyjnych i przybycia na te tereny dużej liczby rosyjskich osadników, co czyniło strukturę etniczną tych obszarów jeszcze bardziej zróżnicowaną (Kamenskich, 2017).

Kolejny etap kształtowania się relacji etnicznych w Dolinie Fergańskiej związany jest z utworzeniem Związku Radzieckiego w 1917 roku. Turkiestan na mocy decyzji politycznych miał zostać podzielony na regiony wzdłuż linii etnicznych. Należy jednak zauważyć, że część mieszkańców tego obszaru prowadziło nomadyczny tryb życia, regularnie zmieniając miejsce swojego osiedlenia. Odwołania tożsamościowe mieszkańców dotyczyły również często ich przynależności religijnej, wykonywanego zawodu czy też miast, w których mieszkali. Pochodzenie etniczne nie było dla wielu ludzi pierwszą kategorią, która definiowała ich tożsamość, dlatego ustalenie granic regionów w oparciu o kryterium etniczności było trudnym zadaniem wymagającym uwzględnienia specyfiki tego obszaru i swoistej etnicznej mozaiki w pewnych jego częściach. Władze, kierując się jednak przede wszystkim kryteriami politycznymi i dążeniem do utrzymywania podziałów na tym obszarze, zdecydowały się na odgórne wprowadzenie linii granicznych. W 1924 r. utworzono Kara-Kirgiski Okręg Autonomiczny, który w 1926 r. został zastąpiony przez Kirgiską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką. Oba te organy były częścią Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Radzieckiej. Według Powszechnego Spisu Ludności z 1926 roku Kirgiska ASRR liczyła 989 971 mieszkańców (661 tysięcy Kirgizów,

116 tysięcy Rosjan, 109 tysięcy Uzbeków, a także 64 tysiące Ukraińców). Skład etniczny republiki był bardziej złożony i oprócz wymienionych grup w republice mieszkało również: 7 tysięcy Kaszkarów, 6 tysięcy Dunganów, 5 tysięcy Tatarów, 4 tysiące Niemców, 3,6 tysiąca Turków, 2,7 tysiąca Tadżyków, a także 1,8 tysiąca Kozaków.

W 1936 r. powstała Kirgiska Socjalistyczna Republika Radziecka, rządzona przez kirgiski oddział Partii Komunistycznej ze stolicą we Frunze, obecnie Biszkeku. Lata 20. i 30. XX wieku to okres, kiedy podejmowano decyzje polityczne, które miały fundamentalne znaczenie dla formowania się struktury terytorialnej Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W sposób istotny zmieniło to również sytuację społeczną i polityczną Doliny Fergańskiej. Została ona wtedy podzielona między Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan, jednak w wyniku wprowadzonego podziału, na każdym z tych obszarów żyła mieszana, odmienna ludność narodowa zamieszkująca eksklawy leżące na terytorium innej republiki (Chotaeva, 2017).

Od 1917 roku, wraz z powstaniem Związku Radzieckiego, zaczęły kształtować się podstawy sowieckiej ideologii i praktyki, które zostały później rozwinięte przez Józefa Stalina i przetrwały w tej formie w zasadzie do końca epoki sowieckiej. Model sowiecki składał się z kilku elementów. Po pierwsze bolszewicy opierali się na niereligijnej etniczności (narodowości), która w dłuższym okresie miała zostać zastąpiona ateistyczną społecznością (również o „nieetnicznej” charakterystyce). Po drugie postulowali oparcie relacji społecznych o ustawiczną rewolucyjną „pracę socjalistyczną”. Po trzecie przekształcali system edukacji na model sowiecki, opierając go na materialistycznym światopoglądzie, jednoznacznie określając naukę i myślenie naukowe jako ateistyczne i materialistyczne. Stanowiska Lenina i Stalina w kwestii narodowej różniły się. Lenin

patrzył na kwestię narodową abstrakcyjnie i teoretycznie, uważając, że konieczne jest, aby wszystkie „poprzednio uciskane narody” (tj. wszyscy oprócz Rosjan) miały równe prawo do państwa związkowego w ramach wspólnego związku – konfederacji, co w rezultacie miało im dać pewien zakres wolności. Stalin preferował natomiast podporządkowanie składowych związków (republik) sztywno scentralizowanemu państwu, dążąc do stworzenia jednego sowieckiego organizmu. Jego działania to przykład strategii dziel i rządź, która w odniesieniu szczególnie do granicznych republik i zamieszkujących je narodów polegała na autorytarnym wyznaczaniu ich granic i przeniesieniu ośrodków (na zasadzie zmiany przebiegu granic) z jednego państwa do innego jako eksklaw, bez brania pod uwagę etnicznego charakteru tych obszarów i więzi jakie wspólnoty tworzyły na przestrzeni lat. Z perspektywy Moskwy tego typu polityka powodująca również utrzymywanie się konfliktów między etnicznych na rubieżach ZSRR służyła wskazywaniu radzieckiej tożsamości i radzieckiego ładu jako jedynych gwarancji na zaprowadzenie pokoju na całym obszarze, co w rezultacie miało doprowadzić do wygaszenia innych niż radzieckie identyfikacji tożsamościowych.

Do okresu rozpadu ZSRR w społeczeństwie sowieckim zidentyfikować można było dwa rodzaje konfliktów międzyetnicznych. Pierwszy z nich powstał na bazie sprzeczności między sowiecką społecznością wielonarodową, reprezentowaną przez centrum państwa federalnego z dominującym narodem rosyjskim, a narodami dawnych narodowych peryferii carskiej Rosji, które formalnie były niepodległe i funkcjonowały jako republiki związkowe. Ze względu na różnorodność grup etnicznych (15 republik), nie można było mówić o jakimś ogólnym typie konfliktu, gdyż każdy rozwijał się według określonego partykularnego wzoru związanego z określoną grupą etniczną. Podstawą tego typu konfliktu była chęć

terytorialno-państwowego samookreślenia się narodów powstałych w okresie sowieckim.

Drugi rodzaj konfliktu przejawiał się w życiu wewnętrznym republik pomiędzy tzw. narodem tytułarnym (tubylczym, przypisującym sobie prawo do zamieszkiwanego terytorium) a żyjącymi tam również mniejszościami narodowymi i etnicznymi. Do tak sformatowanego konfliktu, będącego konsekwencją rywalizacji pomiędzy tożsamościami kulturowymi, nawiązywał Herbert Kitschelt. Twierdził, że grupa tytułarna może dążyć do skonstruowania ekskluzywnej formuły obywatelstwa pozbawiającej do niego praw tych, którzy nie należą do narodu tytułarnego (Kitschelt, 1992). Sytuacja ta nasilała się w okresie rozpadu ZSRR i w przytłaczającej większości nowych, niepodległych państw zaobserwować można było konflikty między tytułarnym narodem a mniejszościami etnicznymi, przy jednoczesnej obecności ludności rosyjskojęzycznej i innych małych grup etnicznych. Ten rodzaj konfliktów charakteryzujący w wysokim stopniu również południe Republiki Kirgistanu był konsekwencją polityki prowadzonej przez władze sowieckie, przede wszystkim zaś odgórnie wytyczonych granic azjatyckich republik nieuwzględniających zróżnicowania etnicznego na terytoriach granicznych (Elebaeva, 2014). W ten sposób miasteczka i wsie, w których żyli Uzbeki, znalazły się jako eksklawy w części kirgiskiej, bądź też było odwrotnie, kiedy to skupiska ludności kirgiskiej były w uzbeckiej części. W czasach sowieckich nie stanowiło to (przynajmniej formalnie i oficjalnie) problemu, gdyż ustalone odgórnie granice były nominalne, a w obowiązującej doktrynie państwo było zjednoczone z dominującą doktryną pansowiecizmu i kategorią człowieka radzieckiego. Jednak po uzyskaniu niepodległości między krajami pojawiły się posterunki graniczne, wprowadzono reżim wizowy, a wioski eksklaw stały swoistymi „zakładnikami postsowieckiej geografii”. Granica między trzema państwami

(Kirgistanem, Uzbekistanem i Tadżykistanem) stała się spornym obszarem w zasadzie w całym obwodzie (Valiyeva, 2021).

Głównym problemem poruszonym w naszym artykule jest kwestia złożonych stosunków międzyetnicznych w Republice Kirgiskiej oraz sposoby jej opracowania na poziomie narracji przede wszystkim w przekazach medialnych. Państwo to charakteryzuje się powtarzalnymi konfliktami etnicznymi destabilizującymi ład społeczny oraz dającymi się w związku z tym zaobserwować antagonizmami między członkami społeczeństwa należącymi do różnych grup etnicznych. Przedmiotem badania uczyniliśmy teksty prasowe dotyczące konfliktów pomiędzy Kirgizami i Uzbekami. Problematyka ta wydała nam się interesująca z kilku powodów. Po pierwsze współczesny Kirgistan to wciąż państwo pozostające w sporze w sprawie granic ze swoimi sąsiadami, z nadal nierozstrzygniętymi kwestiami etnicznych eksklaw znajdujących na jego obszarze. To również kraj, który pozostaje w polu zainteresowania innych walczących o wpływy w regionie państw takich jak Chiny czy Rosja (Tchoroiev, 2002).

W obrębie dyskursu akademickiego rozważania problematyzujące kwestię konfliktów etnicznych w Kirgistanie można podzielić na trzy grupy w oparciu o kryterium dominującego typu argumentacji. W pierwszej grupie znalazły się tezy odnoszące się do wieloetnicznej, ale spetryfikowanej struktury społecznej Kirgistanu, z obserwowaną w jej obrębie stratyfikacją etniczną i zablokowanymi wysokimi i prestiżowymi pozycjami społecznymi (np. w administracji publicznej) dla wybranych grup etnicznych, przede wszystkim dla Uzbeków. Ponadto grupy etniczne żyjące na terenie Kirgistanu uczestniczą w nieustannym procesie rywalizacji o zasoby (przede wszystkim o wodę i ziemię), co generuje między nimi napięcia. Taki model struktury społecznej z niską ruchliwością społeczną miałby być odpowiedzialny za powtarzalność konfliktów

etnicznych, wybuchających cyklicznie w wyniku kumulacji strukturalnych problemów społecznych (Omuraliev, 2018).

W drugiej grupie typ argumentacji dotyczył skomplikowanego procesu wykształcania się tożsamości narodowej w Kirgistanie, która kształtowała się (i proces ten trwa) w oparciu o etniczne konstruowanie tożsamości powiązane z afirmacją niepodległości posowieckich państw, mając jednocześnie związek z wciąż zakorzenioną w tych społeczeństwach ideą człowieka radzieckiego. Konflikty etniczne tłumaczono zatem jako konsekwencję wzajemnych resentymentów między grupami etnicznymi zamieszkującymi dane terytorium. Wskazywano jednocześnie na wciąż utrzymujący się wśród części mieszkańców prosowiecki sentyment, nawiązujący do idei człowieka radzieckiego oraz opierający się na przekonaniu, że ZSRR był gwarantem stabilizacji i pokoju na tym obszarze. Zwracano również uwagę na to, że Kirgistan wciąż nie wypracował polityk, które służyłyby zarządzaniu relacjami międzyetnicznymi zarówno na poziomie krajowym, jak i na szczeblu społeczności lokalnych (Elebaeva, 2005, 2011).

Trzeci typ charakteryzuje argumentacja koncentrująca się na słabo rozwiniętym kirgiskim systemie medialnym, w obrębie którego nie powstały niezależne media prezentujące obiektywny przekaz i w którym w niewystarczającym zakresie zachodzą procesy demokratyzacji. Przepracowanie problemów etnicznych nie odbywało się zatem w ramach otwartej publicznej debaty, ale często ich prezentacja była konsekwencją zjawiska paralelizmu politycznego w mediach (Hallin & Mancini, 2004). Kirgiski rynek medialny przez pierwsze dekady budowania niepodległości państwa cechował się silnym wpływem instytucji politycznych, przede wszystkim władzy wykonawczej, na nadawców medialnych. Kirgiski rząd nie był chętny do przedstawiania konfliktów krajowych jako związanych z konsekwencjami

międzyetnicznych antagonizmów, co wiązało się chęcią utrzymania wizerunku państwa, w którym możliwa jest pokojowa koegzystencja różnych narodów (Abdiyeva, 2019). Dlatego między innymi w przekazach prasowych konflikty te były ramowane jako „zwykłe” zamieszki, które nie mają związku z kategorią etniczności walczących ze sobą grup. Jeśli zaś zdecydowano się na odniesienie do kwestii przynależności etnicznej osób biorących udział w zamieszkach, to ujawniała się z kolei kwestia dziennikarstwa etnicznego, które polegało na reprezentowaniu interesów narodu tytularnego, w tym przypadku Kirgizów (Aryzmatova & Atykanova, 2020). Taka forma perspektywizacji miała wpływ na sposób przedstawiania określonego problemu najczęściej poprzez przeniesienie winy na „innych” (np. mniejszości etniczne – Uzbeków bądź Tadżyków).

Chcąc uniknąć wyraźnej stronniczości na poziomie medialnego nadawcy, a tym samym jednoznacznej perspektywizacji konfliktów, zdecydowaliśmy o poszukiwaniu tekstów do analizy w medium, które uznaliśmy za neutralne na kirgiskim rynku medialnym. Wybraliśmy Radio Azattyk – Radio Wolna Europa/Radio Wolność, które można scharakteryzować jako realizujące idee demokratyzacji na rynku medialnym. Na swoich stronach internetowych rozgłośnia podkreślała, że jej celem jest promowanie wartości i instytucji demokratycznych, a także praw człowieka, poprzez przekazywanie i rozpowszechnianie wiadomości w krajach, w których wolna prasa jest zakazana przez władze lub jeszcze się nie zakorzeniła. Wyraźnie podkreślana była również apolityczność i brak wsparcia dla środowisk politycznych w kraju. Lektura tekstów zamieszczanych na portalu Radia Azattyk, pozwoliła nam na potwierdzenie, że nie można przypisać tego nadawcy do żadnego z politycznych stronnictw, jak również nie zauważyliśmy faworyzowania w tekstach żadnej z grup etnicznych żyjących w Kirgistanie.

Przykładem był tekst określony przez nas jako sprawozdawczy zatytułowany *Osz, czerwiec 2010: anatomia konfliktu* (Pannier, 2010). Poszukiwaliśmy w nim słów: „Kirgizi” i „Uzbeki” (bądź form leksykalnych odnoszących się do nich) oraz zdań, w których się one pojawiały. Następnie sprawdziliśmy, w jaki sposób obie te grupy etniczne były kategoryzowane (Sacks, 1989), aby w kolejnym kroku dokonać podziału na kategoryzacje: negatywne, neutralne i pozytywne.

Dominujące były kategoryzacje neutralne. Prezentując historyczne, polityczne i strukturalne tło czerwcowych wydarzeń, autorzy tekstu stosowali kategorie etniczne „Kirgiz” i „Uzbek” w sprawozdawczym i opisowym kontekście, używając ich do identyfikacji stron konfliktu, bez przypisywania im odpowiedzialności za przebieg dramatycznych wydarzeń i bez wartościujących etykiet.

W artykule znalazły się również wypowiedzi mieszkańców obserwujących konflikty bądź też bezpośrednio lub pośrednio zaangażowanych w wydarzenia w Osz w 2010 roku. Wyłącznie w tych przypadkach, kiedy stosowano dyskurs zależny w postaci cytatów, można było wskazać kategoryzacje negatywne. Kirgizi wypowiadający się o Uzbekach kategoryzowali ich jako: gwałcicieli, islamskich terrorystów i porywaczy. Uzbeki natomiast kategoryzowali Kirgizów jako: gniewny tłum, rabujących, zabijających innych (niekirgiskich) mieszkańców, mściwych, zarządzających rzeź. Nagromadzenie tego rodzaju negatywnych kategoryzacji w cytowanych relacjach wiązało z jednoznaczną atrybucją odpowiedzialności po jednej ze stron konfliktu. Zwraca jednak uwagę, że zaprezentowany w tekście układ cytatów częściowo jako ofiary prezentował Uzbeków, a jako napastników Kirgizów.

Pozytywne kategoryzacje w artykule dotyczyły w zasadzie wyłącznie kwestii wspólnej religii i wiary, a tym samym przedstawiania Kirgizów i Uzbeków jako muzułmańskich braci.

Zgodność tę zaprezentowano w tekście jako czynnik jednoczący, który można wykorzystać do budowania pokoju, na przykład do przewyciężenia podziału społeczności wzdłuż linii etnicznych.

W artykule przedstawiono ponadto obraz struktury społecznej na południu Kirgistanu, co inaczej niż w przypadku wspomnianych wyżej relacji świadków wydarzeń tłumaczyło konflikt w odniesieniu do atrybucji odpowiedzialności. W tych fragmentach nie wskazywano żadnej z grup etnicznych jako odpowiedzialnej za te dramatyczne wydarzenia, ale przedstawiono agendę problemów społecznych i politycznych, które mogły doprowadzić do tej sytuacji konfliktu i narastających negatywnych emocji między jego stronami. Po pierwsze znalazły się tam stwierdzenia wskazujące na infrastrukturalne zapóźnienie i niski poziom życia na południu Kirgistanu. Trudne warunki życiowe i brak ekonomicznej stabilizacji, bez odpowiedniego wsparcia państwa, wpływają niekorzystnie na koegzystencje grup etnicznych żyjących na tym gęsto zaludnionym terenie. Po drugie w tekście odniesiono się do wyraźnej dysproporcji między liczebnością Kirgizów i Uzbeków w państwie (ci drudzy stanowią około 15% całej populacji), jednocześnie podkreślając, że to znacząca liczebnie mniejszość, a w południowych regionach w osadach uzbeckich mieszka jedna trzecia mieszkańców. Mimo życia na tym samym obszarze rzadko dochodzi do zawierania małżeństw między Kirgizami i Uzbekami, jak również do prowadzenia wspólnej działalności biznesowej. Zwrócono również uwagę, że na konfliktowym, południowym obszarze państwa, Kirgizi mieszkają głównie na wsi, zaś Uzbeki przede wszystkim w miastach, gdzie tradycyjnie ta grupa etniczna dominuje w handlu. Opisując problemy strukturalne, w tekście przywołane zostały także wypowiedzi Uzbeków zgłaszających problem braku odpowiedniej reprezentacji ich grupy etnicznej w rządzie (używali oni argumentu, że jako

największa mniejszość etniczna nie są w nim proporcjonalnie reprezentowani). Ponadto zacytowano postulaty Uzbeków, którzy chcieli przygotowania nowej konstytucji, która w większym stopniu uwzględniałaby ich obywatelskie prawa jako mniejszości, czego dowodem powinno być między innymi nadanie językowi uzbeckiemu statutu języka urzędowego. Po trzecie stosunki etniczne scharakteryzowano w tekście jako napięte, co miało wynikać z nagromadzonych na przestrzeni lat negatywnych emocji między etnicznymi grupami. Dlatego masowe starcia i walki między grupami rozpoczynały się na tym terenie od pozornie błahych incydentów w rodzaju sprzeczek czy kłótni. Tak jak w 2010 roku, kiedy za jedno z wydarzeń będących bezpośrednią przyczyną późniejszych walk i konfliktu zbrojnego uznano kłótnię między Kirgizem i Uzbekiem do jakiej doszło między nimi w lokalnym kasynie. Po czwarte w sposób krytyczny opisane zostało tło polityczne w państwie, co przede wszystkim dotyczyło działań obalonego prezydenta Kirgistanu Kurmanbeka Bakijewa. Jego rządy scharakteryzowano jako polegające w zasadzie wyłącznie na podejmowaniu kroków mających zapewnić jemu, jego rodzinie i współpracownikom utrzymanie się przy władzy. Prowadziło to do poszerzającej się korupcji i zachowań kryminogennych skutkujących stale rosnącym społecznym niezadowoleniem. Koncentracja tzw. klanu Bakijewa (jak określano w Kirgistanie prezydenta i jego otoczenie) na utrzymaniu się przy władzy skutkowałą również brakiem działań i interwencji w czasie społecznych i etnicznych kryzysów. W artykule pojawiła się opinia, że masowy exodus Uzbeków z terenów Kirgistanu w 2010 roku był możliwy nie tylko dlatego, że kirgiski rząd nie był w stanie w pełni odzyskać kontroli nad obszarem, na którym toczył się konflikt, ale również dlatego, że nie był on tą kwestią realnie zainteresowany.

Podsumowując, w tekście sprawozdawczym dominował opis konfliktów międzyetnicznych,

w którym ich genezę i przebieg tłumaczono odnosząc się do czynników o charakterze strukturalnym bądź systemowym. Ponadto w artykule nie stosowano dyskursywnych praktyk etniczacji, wskazując na przyczyny wybuchu starć i ich przebieg. Jedynie wtedy, gdy cytowano mieszkańców regionu pojawiały się wzajemne oskarżenia, w których wypowiadali się oni o winie Kirgizów bądź Uzbeków, co może świadczyć o silnych wzajemnych resentymencie. Tym samym nadawca, rekonstruując anatomie konfliktu, nie wskazywał w sposób jednoznaczny, która grupa etniczna jest odpowiedzialna za jego wybuch i eskalację.

Wśród opublikowanych na portalu Radia Azattyk tekstów poszukiwaliśmy tych, które dotyczyły obu konfliktów w Dolinie Fergańskiej w 1990 i 2010 roku. Pierwszy dotyczył tzw. Wydarzeń w Osz z 4 czerwca (nazywanych też „uzgeńskimi”), kiedy konfrontacja między Uzbekami i Kirgizami w południowej części Kirgistanu przerodziła się w pogromy, morderstwa, gwałty i rabunki po obu stronach. Zarzewiem konfliktu był spór o 32 hektary pól bawełnianych kolchozu Lenina, które władze regionalne chciały przekazać młodym Kirgizom pod budownictwo mieszkaniowe, co spotkało się z niezadowoleniem Uzbeków i doprowadziło ostatecznie do zbrojnego starcia między miejscowymi Kirgizami i Uzbekami. Krwawe zamieszki szybko rozprzestrzeniły się na całe południe Kirgistanu i sąsiednie regiony Uzbekistanu. Konflikt udało się opanować dopiero w nocy z 6 na 7 czerwca przy pomocy wojska oraz dzięki apelom uzbeckich przywódców politycznych i religijnych. Drugi konflikt miał miejsce prawie dokładnie 20 lat później w czerwcu 2010 roku, choć sam początek tego procesu miał związek z antyrządowymi wystąpieniami w Kirgistanie w kwietniu 2010, kiedy demonstrujący domagali się ustąpienia prezydenta Bakijewa. Prezydentowi nie udało się wtedy zmobilizować swoich

zwolenników i utrzymać władzy i początkowo udał się na południe kraju, a stamtąd zbiegł przez Kazachstan do Białorusi, zrzekając się jednocześnie prezydentury 15 kwietnia 2010 roku. Po przejściu rządów przez opozycję i nową prezydent Rosę Otunbajewą w kraju cały czas panowała napięta sytuacja, szczególnie na południu w rejonie Doliny Fergańskiej. 10 czerwca rozpoczęły się trwające prawie tydzień zamieszki i krwawe starcia między Uzbekami i Kirgizami, które objęły cały region Osz oraz pobliski Dżalalabad. W ich wyniku, według oficjalnych danych, zginęło 191 osób (szacuje się jednak, że liczba zabitych mogła być nawet dziesięciokrotnie wyższa), a tysiące zostało rannych. Drugie kryterium, jakim kierowaliśmy się przy wyborze artykułu, dotyczyło prezentacji w tekście naocznych świadków tych wydarzeń, którzy prezentowaliby konkurencyjne narracje tłumaczące ich przyczyny, przebieg i konsekwencje.

Wybrany do analizy tekst nosi tytuł *Wydarzenia w Oszu 20 lat temu i dziś: dwóch naocznych świadków i dwie opinie* (Akkuly, 2010). Przedstawiono w nim relacje dwóch naocznych świadków reprezentujących odmienne punkty widzenia, którzy w swych wypowiedziach odnosili się zarówno do wydarzeń z 1990, jak i 2010 roku. Interesowało nas, w jaki sposób wypowiadający się w tekście naoczni świadkowie przy pomocy używanych narracji wprowadzają określony schemat poznawczy (Wasilewski & Olczyk, 2017) służący uprawomocnieniu interpretacji przyczyn i przebiegu konfliktów na południu Kirgistanu. Zastosowaliśmy analizę ramową, odnoszącą się do identyfikacji i opisu ram: diagnozy, odpowiedzialności i scenariusza dotyczącego przyszłości (Franczak, 2014). W przypadku tej pierwszej (diagnozy) chodziło o ustalenie, w jaki sposób narratorzy opisują i kategoryzują konflikty. Ramowanie dotyczyło również tego kto, jakie jednostki, grupy, instytucje czy kraje uznane zostały za wygranych

i przegranych w wyniku konfliktów. Druga rama odnosiła się do atrybucji odpowiedzialności za dramatyczne wydarzenia na południu Kirgistanu. Poszukiwano praktyk ramowania adresowanych zarówno do konkretnych osób, jak i do czynników systemowych i strukturalnych. Rama przyszłego scenariusza dotyczyła problematyzowania na temat tego, jak potoczą się przyszłe wydarzenia w Kirgistanie oraz jakie będą konsekwencje konfliktów między Uzbekami i Kirgizami.

Praktyki ramowania stosowane w mediach angażują wiele różnych procesów, takich chociażby jak: akcentowanie w przekazach wybranych aspektów rzeczywistości i określanie ich zakresu definicyjnego, przedstawianie własnej (niekiedy stronniczej) interpretacji wskazującej przyczynę problemu również poprzez wprowadzenie do debaty publicznej jego oceny moralnej oraz przedstawianie jego rozwiązań lub rekomendowanie potencjalnych kierunków działań. Ramowanie dotyczy nie tylko wyboru sposobów prezentacji określonych kwestii czy wydarzeń, ale także tego, jakie problemy zostaną zaprezentowane publiczności, a jakie zmarginalizowane bądź przemilczane (Kotras, 2017).

W analizowanym artykule skonstruowana została arena sporu, na której umożliwiono narratorom, świadkom tamtych wydarzeń, na wprowadzanie konkurencyjnych opisów konfliktowych wydarzeń i stosowanie różnych praktyk ramowania. Taka forma tekstu miała wpływ również na to, że każdy z wypowiadających się narratorów posługiwał się ramą prawdy, przypisując sobie właściwy sposób tłumaczenia tego co „naprawdę” doprowadziło do starć na południu Kirgistanu w 1990 i 2010 roku.

Pierwszym z narratorów wypowiadających się w tekście był Abdulaziz Makhmudow, dokumentalista, który jako operator filmował zamieszki i konflikty międzyetniczne w Uzbekistanie i Kirgistanie. Jest autorem

dwóch filmów dokumentalnych *Tragedia Fergana* i *Barbarzyńcy*, nakręconych właśnie po tragicznych starciach 1990 roku. W narracji, której używa on w tekście, dominuje przekonanie, że konflikty międzyetniczne na południu Kirgistanu zarówno w czerwcu 1990 roku, jak i 20 lat później – w czerwcu 2010 roku – były inspirowane przez moskiewskie służby. Wypowiadając się na temat tamtych wydarzeń, stwierdził on kategorycznie, że:

*Wszystkie te konflikty – zarówno wydarzenia w Ferganie, jak i Osz – są ogniwami w jednym łańcuchu, są ze sobą ściśle powiązane (...) wydarzenia w Ferganie rozpoczęły się 4 czerwca 1989 r. prowokacyjnymi stwierdzeniami, że Turcy meschetyńscy zabijali Uzbeków (...) włamywali się do przedszkola i wieszali małe dzieci na płotach (...).*⁴

Tego rodzaju praktyki, czyli rozsiewanie plotek i wzniesienie lęków oraz antagonizmów, to według narratora styl działania służb rosyjskich. Dodawał również, że:

Moskwa potrzebuje nowych terytoriów, potrzebuje zasobów. Na tym, że w Azji Centralnej panuje chaos, skorzysta tylko Moskwa (...) Moskwa zawsze rozgrywała konfrontację między różnymi grupami etnicznymi. Władze lokalne zawsze były marionetkami, które potulnie wypełniały wolę i zachcianki ośrodka.

Strategię argumentacyjną pierwszego narratora można określić jako „wina Moskwy”, gdyż konsekwentnie, zarówno na poziomie opisu wydarzeń czy też wtedy, gdy wskazuje odpowiedzialnych za konflikty i kiedy stawia tezy nawiązujące do przyszłości Kirgistanu, za każdym razem jako bohatera negatywnego wskazuje Rosję i współdziałające z nią środowiska.

Nadrzędna rama diagnostyczna, która ma wskazać czytelnikowi prawidłowe sposoby rozumienia (odczytania) tego, co zaszło na

⁴ Wszystkie tłumaczenia w tekście opracowane zostały przez Sezim Turdubajewą.

południu Kirgistanu odnosi się do imperialnej polityki prowadzonej przez Rosję. Wydarzenia w Dolinie Fergańskiej Makhmudow opisuje, używając metafory ogniw *w jednym łańcuchu*. Łańcuch ma w tym przypadku symbolizować, ogniwo po ogniwie, konsekwentnie prowadzoną przez Rosję politykę destabilizacji regionu Azji Środkowej. Dlatego konflikt jest kategoryzowany przez niego nie jako starcie dwóch zwaśnionych etnicznych grup, ale jako rezultat ekspansjonistycznej polityki Rosji. Nawet jeśli, opisując wydarzenia w Osz, narrator używa sformułowań takich jak: „krwawe zamieszki”, „pogromy”, „gwałty” czy „konflikt międzyetniczny”, to definiuje je jako rezultaty intencjonalnych działań Rosji i rozgrywany przez nią *dramat etniczny*, którego scenariusz opiera się na *manipulacjach i kłamstwach*. W tym dramacie państwa takie jak Kirgistan czy Uzbekistan to aktorzy reżyserowani przez Rosję. Ostatnim ogniwem wspomnianego łańcucha ma być bowiem odbudowa imperialnej pozycji Rosji i *powrót do ZSRR*. Rama diagnozy służy również do wskazywania wygranych i przegranych w wyniku konfliktu. Wygraną zdaniem narratora jest przede wszystkim Rosja oraz rosyjskie służby, które skutecznie eskalując konflikty i destabilizując sytuację w regionie, osłabiają tamtejsze państwa, uzależniając je do Rosji, co umożliwia jej realizację swoich imperialnych interesów. Innymi wygranymi byli również zdaniem narratora *przedstawiciele marionetkowych rządów* Kirgistanu, którzy działali przede wszystkim w interesie mocodawcy (Rosji) oraz swoim własnym, budując swój majątek i sferę wpływów w państwie. Po drugiej stronie znaleźli się przegrani i w tym przypadku narrator wypowiada się o jednej dużej grupie, wskazując na mieszkańców środkowoazjatyckich państw. Narrator nie różnicuje w tym przypadku o jakie państwa chodzi, ale wskazuje na cały region jako płacący wysokie koszty za imperialną politykę Rosji.

Konstruując ramę odpowiedzialności, narrator jednoznacznie przypisuje winę za pojawiające się konflikty etniczne Rosji, a bezpośrednim sprawstwem obciąża, wciąż jego zdaniem wpływowe, tajne służby tego państwa, kategoryzowane jako *pozostałości po dawnym ZSRR*. W ramach odniesień systemowych odpowiedzialność za etniczny konflikt powiązana została również z brakiem stabilizacji politycznej w Azji Środkowej, ale ten stan nierównowagi to konsekwencja intencjonalnej polityki Rosji. Narrator używa również w ramie odpowiedzialności argumentacji na poziomie jednostkowym. W tym przypadku winą zostali obarczeni po pierwsze oficerowie KGB, wciąż działający tak, jakby istniało ZSRR i realizujący przy okazji własne interesy. Po drugie wymienieni zostali rosyjscy nacjonalisci, w tym bezpośrednio Władimir Żyrynowski – jako koncesjonowany przez Władimira Putina prawicowy radykał wprowadzający do debaty publicznej wątki imperialnej Rosji.

Ramę przyszłego scenariusza w relacji narratora wypełnia opowieść o postępującym uzależnieniu środkowoazjatyckich republik od rosyjskiej polityki. Rozpisanie ról w tym scenariuszu ma charakter bezalternatywny, gdyż Rosja jest w nim bezwzględny rozgrywającym, dążącym za wszelką cenę do realizacji swych imperialnych interesów, a państwa Azji Środkowej sprowadzone zostają do roli ofiar tej ekspansjonistycznej polityki z postępującą utratą ich suwerenności. W tej wizji ich funkcja w geografii politycznej regionu zostaje sprowadzona do wypełniania życzeń Rosji bez możliwości przeciwstawienia się jej destrukcyjnej dla nich woli. Instrumentalne i przedmiotowe traktowanie swoich sąsiadów ma być typową cechą rosyjskiej polityki, co zdaniem narratora będzie obserwowane w kolejnych latach.

Zupełnie odmienny rodzaj argumentacji i praktyk ramowania prezentował drugi narrator Siemon Bagdasarow, były oficer

armii sowieckiej, który odpowiadał za stosunki międzyetniczne w sztabie dowództwa Turkiestańskiego Okręgu Wojskowego. Obecnie członek Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej (jest członkiem partii Sprawiedliwa Rosja, sprawował również funkcję dyrektora rosyjskiego Centrum Badania Krajów Bliskiego Wschodu i Azji Środkowej). W 2015 roku zastąpił wygłoszonym w telewizji stwierdzeniem na temat ingerencji Rosji w Syrii: *Jest to nasza ziemia! Stąd właśnie do nas przyszła cywilizacja! Być może ktoś zapomniał? Tak w ogóle to z Antiochii przyszli do nas pierwsi mnisi. Duchowni na Rusi byli Syryjczykami. Z pochodzenia nie byli Grekami, lecz Syryjczykami. I w czasie obchodów 300-lecia rodu Romanowów całą liturgię odprawiała nie rosyjska Cerkiew prawosławna, lecz antiochijska Cerkiew prawosławna. Gdyby nie było Syrii, nie byłoby Antiochii, nie byłoby prawosławia i nie byłoby Rusi! To jest nasza ziemia! To są nasze święte miejsca! Partia jest częścią koncesjonowanej opozycji w rosyjskiej Dumie. Narratorzy reprezentują zatem odmienne, a nawet przeciwstawne pozycje w polu dyskursu.*

Bagdasarow zdecydowanie odrzucał tezę, że za konfliktami etnicznymi w republikach Azji Centralnej stoją interesy reżimu na Kremlu:

Nie, to nieprawda. Kreml nie był tym zainteresowany, wręcz przeciwnie. Wydarzenia o tak straszliwych skutkach – była to straszliwa masakra zarówno podczas wydarzeń w Ferganie, jak i w dniach tragedii w Oszu – naruszyłyby stabilność, odwróciłyby znaczne siły i środki. A wtedy zdyskredytowałyby to rządy.

Tę strategię argumentacyjną można określić jako „wina karteli narkotykowych”. W użytej w tym przypadku ramie diagnozy konflikty międzyetniczne kategoryzowane były jako konsekwencja gry interesów prowadzonej przez grupy przestępcze działające na tym terenie (zajmujące się głównie przemytem narkotyków). Wykorzystały one rozluźnienie w upadającym ZSRR i osłabienie kontroli nad

ościnnymi republikami (między innymi w wyniku gorbaczowskiej pierestrojki):

(...) widziałem, jak niektóre siły próbują grać... I nie mają nic wspólnego z rządem centralnym. Powiem, że siły te były bardzo poważnie związane z przestępczością. I w takim czy innym stopniu, już na szczeblu lokalnym, ktoś ich wspierał z różnych powodów (...) Wszyscy widzieli, że Związek Sowiecki był na skraju rozpadu, wszystko zmierzało w tym kierunku. Nawiasem mówiąc, były siły związane z narkotykami. Choć może się to wydawać dziwne, istniały radykalne siły natury religijnej, które w tym czasie już istniały i czuły się zupełnie wolne, wykorzystując tę pierestrojkę Gorbaczowa.

Prowadzona na dużą skalę działalność organizacji przestępczych według narratora była możliwa, gdyż rząd Kirgistanu był słaby i niepotrafiący kontrolować swojego terytorium. Dlatego używana rama diagnozy naprowadzała czytelnika na postrzeganie konfliktów, jako rezultatu braku silnej władzy politycznej, gdzie istnienie zdyskredytowanego rządu stanowi wręcz zachętę dla narkotykowych karteli do prowadzenia tam działalności. Narrator, podobnie jak poprzedni, również używa metafory łańcucha zdarzeń, twierdząc, że w tak niestabilnym politycznie środowisku możliwe było wystąpienie serii drobnych zdarzeń, które zapoczątkowały eskalujący konflikt. Niemniej inicjatorem tej reakcji były nie Rosja i jej służby, ale grupy przestępcze.

Jako wygrani w wyniku konfliktów przez narratora wskazani zostali mafia oraz lokalne grupy przestępcze, które – wykorzystując słabość polityczną i organizacyjną państwa – prowadzą przemyt i handel na dużą skalę. Nie ma wśród nich Rosji, gdyż ta w relacji Bagdasarowa znalazła się po stronie przegranych. Sytuuje ją tam dlatego, że również to państwo traci swój polityczny wpływ w regionie, a dodatkowo w wyniku adresowanych w stosunku do Rosji oskarżeń cierpi wizerunek tego państwa. Przegrany są również mieszkańcy republik

środkowoazjatyckich, którzy w tej rozgrywce tracą, gdyż słabną ich państwa, przez co nie realizują interesów swoich obywateli, a region staje się coraz bardziej narażony na szkodliwe działania grup przemytniczych.

Rama odpowiedzialności jaką posługuje się ten narrator dotyczy po pierwsze uwarunkowań systemowych. Wyrażna jest w tym przypadku jego konsekwencja w negowaniu tezy o odpowiedzialności Rosji za konflikty (temu służyło również umieszczanie jej po stronie przegranych). Bagdasarow tłumaczył, że obwiniane Rosji miałyby być z punktu widzenia lokalnych sił politycznych wygodne jako swoista ucieczka od odpowiedzialności oraz wpisywać się w opowieść o Moskwie jako wciąż aktywnym imperium, które wznieca konflikty społeczne zgodnie ze swoim interesem:

(...) mafia narkotykowa czuje się prawie jak zwycięzca, to znów jest strata dla Rosji. Dlatego oczywiście w zamieszkach w Oszu nie było interesów Kremla. Wszędzie nie widać rąk Moskwy. Ale to jest modne, piękne. Jednak wydaje mi się, że już stało się nudne.

Narrator wskazuje również na źle zaplanowaną Pierestrojkę, kiedy w sposób bezrefleksyjny rozmontowano ZSRR zamiast działać stopniowo z zachowaniem silnych politycznych i gospodarczych wpływów na zyskującą suwerenność republiki. W tego rodzaju retoryce przebija się argumentacja nobilitująca sowiecką organizację społeczeństwa jako gwaranta spokoju i stabilizacji. To między innymi według narratora jedna z podstawowych przyczyn obecnego braku stabilizacji politycznej w Kirgistanie (i w innych państwach środkowoazjatyckich). Słabość lokalnych struktur politycznych widoczna była w braku odpowiednich agend rządowych dedykowanych do rozwiązania podstawowych problemów związanych z funkcjonowaniem państwa. Bagdasarow wymieniał między innymi likwidację agencji antynarkotykowej, co miało się bezpośrednio przyczynić do braku szczelności

granic (szczególnie tadżycko-afgańskiej), a tym samym do zwiększonej skali działania karteli i przemytników i rozwinięcia się tych struktur w całym regionie.

Jednostkowa atrybucja odpowiedzialności za konflikty w regionie dotyczy handlarzy narkotyków (narrator posługuje się tą kategorią zbiorczą i nie wskazuje na żadne konkretne osoby) oraz prezydenta Bakijewa, jego rodziny i zwolenników. Klan Bakijewa, koncentrując się przede wszystkim na obronie swoich własnych interesów, a nie na budowaniu silnych struktur kirgiskiego państwa, działał w ten sposób na rzecz destabilizacji Kirgistanu, umożliwiając swobodne działania kartelom.

Rama przyszłego scenariusza prezentuje cały region jako zdestabilizowany i pogrążony w politycznym chaosie. Rozwiązaniem tej sytuacji może być zdaniem narratora porozumienie, jakie zawrzeć miałyby Rosja i Kazachstan (najsilniejsze jego zdaniem państwa w regionie) i których środkowoazjatycka polityka miałyby doprowadzić do stopniowej stabilizacji na tym obszarze.

Odnosząc się do używanej argumentacji tłumaczącej przyczyny i przebieg konfliktów w Dolinie Fergańskiej, można zauważyć pewien poziom zbieżności między sposobami wyjaśniania konfliktów etnicznych używanymi w tekście sprawozdawczym (z portalu Radia Azattyk) i artykułach naukowych. Korespondencja dotyczy przede wszystkim wskazywania na resentymenty między grupami etnicznymi mieszkającymi w Kirgistanie (szczególnie na linii Kirgizi – Uzbeki). Ponadto zbieżność występuje również wtedy, gdy pojawia się wątek infrastrukturalnego zapóźnienia południa Kirgistanu. Można również stwierdzić, że zarówno w sprawozdawczym tekście, jak i opracowaniach naukowych dominują wyjaśnienia odwołujące się do kwestii strukturalnych i systemowych. Wzajemne oskarżenia między grupami etnicznymi pojawiają się zaś wtedy, kiedy w tekście sprawozdawczym głos

zabierają ich przedstawiciele – Kirgizi i Uzbegy. Świadczyć to może o tym, że utrzymujące się międzyetniczne napięcie na tym obszarze jest konsekwencją bazujących na stereotypach negatywnych kategorizacji odnoszących się do wprowadzonej przez Hughesa kategorii *master status*, która w tym przypadku odnosi się etniczności (przynależności narodowej) (Hughes, 1945). Narodowość, pochodzenie etniczne staje się kategorią definiującą pozycję społeczną i związane z nią zachowania jednostek. Reprezentanci grup etnicznych nie są postrzegani zatem jako obywatele danego państwa czy członkowie politycznej wspólnoty, ale jako należący do zantagonizowanych grup etnicznych, których wzajemne opisy (konstruowane intencjonalnie i mający charakter generalizujący) wzmacniają resentymenty.

Wyraźnie odmiennymi sposobami wyjaśnienia posługiwali się natomiast narratorzy – naoczni świadkowie dramatycznych wydarzeń. W tych przypadkach, u obu narratorów, pojawia się opowieść o interwencji „sił trzecich” jako odpowiedzialnych za eskalację konfliktu oraz zainteresowanych jego podtrzymaniem, przy czym jeden z nich wskazuje na Rosję i rosyjskie służby specjalne, a drugi na kartele narkotykowe. Obu narratorów wiąże również konflikty etniczne z rozpadem ZSRR i polityką prowadzoną przez Rosję, ale w różny sposób przedstawiona została rola tego państwa. Pierwszy z nich posługiwał się opowieścią o próbie odbudowy imperialnej pozycji Rosji i planowym utrzymywaniu destabilizacji w Azji Środkowej, a dla drugiego rozpad ZSRR to początek postępującej destabilizacji regionu środkowoazjatyckiego. W opowieści pierwszego narratora Rosja pełni zatem rolę antagonisty, któremu należy się sprzeciwić, wzmacniając własne struktury polityczne, a w opowieści drugiego Rosja odgrywa natomiast rolę potencjalnego gwaranta stabilności na tym obszarze (wspólnie z Kazachstanem). Obie proponowane narracje cechuje jednak spójność oraz

konsekwencja na poziomie wprowadzanej argumentacji, przede wszystkim na poziomie wprowadzanych do niej antagonistów (w jednej Rosja, w drugiej kartele narkotykowe).

Zidentyfikowane w trakcie prowadzonych analiz tłumaczenia odnoszące się do wyjaśniania międzyetnicznych konfliktów w Kirgistanie wskazują, że w sferze publicznej nie istnieje uzgodniony sposób tłumaczenia ich przyczyn, który miałby formę prawomocnej narracji. Nie można zatem mówić o istnieniu podzielanego przez uczestników dyskursu publicznego paradygmatu narracyjnego (Fisher, 1984), który na poziomie prawdy relacyjnej stałby się instytucjonalizującą się opowieścią o konfliktach na południu Kirgistanu. Można natomiast mówić o konkurencyjnych narracjach, co jest konsekwencją pozycji w polu dyskursu jaką zajmują narratorzy. Prezentowane relacje są bowiem dobrze skonstruowane, posiadają swoją oś prowadzącą od przeszłości do teraźniejszości oraz dokonuje się w nich dramatyzacji procesów społecznych, konstruując w ten sposób spójną fabułę mogącą służyć za prawomocną opowieść dla jej odbiorców. Ta konkurencja pozwala jednak na postawienie tezy, że mamy do czynienia z niezakończoną grą o odcienie pamięci (White, 2014) na temat tego, co wydarzyło się w Dolinie Fergańskiej. Analiza wydarzeń, które miały miejsce ponad trzy i dwie dekady temu, wyraźnie koresponduje z obecną sytuacją w Azji Środkowej. Obszar wciąż pozostaje terenem konfliktów etnicznych o powtarzalnym charakterze. Brak legitymizacji odnoszącej się do opisu wydarzeń z początku XXI wieku pozostaje istotnym czynnikiem zaburzającym relacje etniczne w regionie. Przeprowadzona analiza wymaga również teza odnosząca się do roli Rosji jako państwa prowadzącego intencjonalną politykę destabilizacji w Azji Środkowej i realizującego swe imperialne interesy, szczególnie jeśli uwzględnimy się w tej procedurze napaść Rosji na Ukrainę.

Marcin Kotras – adiunkt w Katedrze Socjologii Polityki i Moralności na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ. Zajmuje się szeroko rozumianymi podziałami we współczesnym polskim społeczeństwie oraz oddziaływaniem dyskursu publicznego na relacje w świecie polityki. Na początku 2023 roku ukaże się jego książka *Podzielone społeczeństwo w obrazie mediów III i IV RP* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego).

Afiliacja

Katedra Socjologii Polityki i Moralności, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź, E-mail: marcin.kotras@uni.lodz.pl
ORCID: 0000-0002-5716-0086

Sezim Turdubajewa – pracownik Narodowej Akademii Nauk Kirgistanu w Biszkeku. Na tej uczelni studiowała socjologię. Wcześniej studiowała Pedagogikę społeczną na Narodowym Uniwersytecie Kirgistanu w Biszkeku. Zajmuje się polityką edukacyjną oraz problematyką procesów demokratyzacji w mediach. Była uczestniczką programu stypendialnego dla młodych naukowców rządu RP w 2021 i przebywała na rocznym stażu naukowym na Uniwersytecie Łódzkim.

Afiliacja

Kirgiski Narodowy Uniwersytet im. Zh. Balasagun (Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych, Katedra Socjologii i Pracy Socjalnej)
ORCID: 0000-0002-7557-8208

Bibliografia

- Abdiyeva, C. (2019). Kyrgyzstan: Mass-media in kontekste mezhethnicheskogo stolknovniya (oshskie sobyitiya 2010 goda). *Meridan*, 13(31), 1–5.
- Akkuly, S.-K. (2010). *Oshskie sobyitiya 20 let nazad i segodnya: Dva ochevidtsa i dva mneniya*. https://rus.azattyq.org/a/osh_uzbeks_kyrgyzs_conflict/2091318.html
- Aryzmatova, A., & Atykanova, J. (2020). Osobennosti i formy podachi religioznoy i etnicheskoy informatsii v sovremennykh sredstvakh massovoy informatsii Kyrgyzstana. *Vestnik KGU Imeni I. Arabayeva*, 4, 162–169.
- Chotaeva, C. (2017). *History of Kyrgyzstan Lecture Book* (1. Auflage). Scholars' Press.
- Elebaeva, A. (Red.). (2005). *Razvitiye mezhethnicheskikh otnosheniy v novykh nezavisimyykh gosudarstvakh Tsentral'noy Azii. Uchebnoye posobiye dlya vuzov*.
- Elebaeva, A. (2011). Sovremennoe sostoyanie meznatsionalnykh otnosheniy v Kyrgyzkoy Respublike. *Vestnik Akademii Upravleniya pri Prezidente Kyrgyzskoy Respubliki*, 14, 35–43.
- Elebaeva, A. (2014). Mezhethnicheskiye protivorechiya i Konflikty v natsional'no-gosudarstvennom stroitel'stve Kyrgyzstana. *Vestnik KRSU*, 14(9), 159–163.
- Fisher, W. (1984). Narration as a human communication paradigm: The case of public moral argument. *Communication Monographs*, 1(51), 1–22. <https://doi.org/10.1080/03637758409390180>
- Franczak, K. (2014). Medialne objaśnienia kryzysu gospodarczego w perspektywie framing analysis. W M. Czyzewski, K. Franczak, M. Nowicka, & J. Stachowiak (Red.), *Dyskurs elit symbolicznych* (s. 91–122). Wydawnictwo Akademickie Sedno.
- Hallin, D. C., & Mancini, P. (2004). *Comparing media systems: Three models of media and politics*. Cambridge University Press.
- Hughes, E. (1945). Dilemmas and Contradictions of Status. *American Journal of Sociology*, 50(5), 353–359.
- Kamenskikh, M. S. (2017). *Kyrgyzy Permi: Istorija i kultura*. Izdatelstvo Mamatov.
- Kitschelt, H. (1992). The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics & Society*, 20(1), 7–50. <https://doi.org/10.1177/0032329292020001003>
- Kotras, M. (2017). Praktyki ramowania i przeramowania w dyskursie medialnym dotyczącym Okrągłego Stołu. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, XIII(3), 70–95.
- Omuraliev, N. (2018, sierpień 2). To The Question Of Stabilization Of Ethnic Relations In The Kyrgyz Republic. Social and political challenges of modernization in the 21st century. *Social and political challenges of*

- modernization in the 21st century. <https://doi.org/10.30792/978-5-7925-0537-7-2018-151-153>
- Pannier, B. (2010). *Osh, iyun' 2010 goda: Anatomiya konfliktta*. https://rus.azattyq.org/a/osh_uzbeks_kyrgyzs_conflict/2091318.html
- Sacks, H. (1989). Lecture Six: The M.I.R. Membership Categorization Device. *Human Studies*, 12(3/4), 271–281.
- Tchoroiev, T. (2002). Historiography of Post-Soviet Kyrgyzstan. *International Journal of Middle East Studies*, 34(2), 351–374.
- Valiyeva, K. (2021). Kishlaki v zalozhnikakh: Kak obrazovalis' i kak zhivut anklavy v Tsentral'noy Azii. *Nastoyashcheye vremya*. <https://www.currenttime.tv/a/kishlaki-v-zalozhnikah-vse-chto-vy-hoteli-znat-ob-anklavah-v-tsentralnoy-azii/31171106.html>
- Wasilewski, J., & Olczyk, T. (2017). Storytelling jako narzędzie marketingu politycznego—Model. *Studia Politologiczne*, 45, 36–53.
- White, H. (2014). *Przeszłość praktyczna*. Universitas.

Ethnic conflicts in southern Kyrgyzstan – in search of legitimate narratives about them

Abstract

The article deals with events in Kyrgyzstan that took place in 1990 and 2010. Clashes between Kyrgyz and Uzbeks occurred then, resulting in the deaths of thousands of people. Analyzing media coverage of these events, also referring to academic discourse, we look for ways of interpreting and narratives on the causes and attributions of responsibility regarding the mentioned conflicts. By juxtaposing media reports of different nature, we try to determine whether it is possible to speak of agreed and legitimate ways of describing ethnic conflicts in Kyrgyzstan, which would have a dominant position in public discourse.

Keywords: interethnic relations, conflict, Kyrgyzstan, media messages, frame analysis, narratives.